

SERMAYE PİYASASI KURULU'NUN KURUMSAL YÖNETİM TEBLİĞİ ÇERÇEVESİNDE UYULMASI ZORUNLU KURUMSAL YÖNETİM İLKELERİNİN UYGULANABİLİRLİĞİ: TÜRKİYE TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ ÖRNEĞİ

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 09.11.2022
Kabul Tarihi : 26.12.2022
Türü : Araştırma Makalesi
DOI Numarası : 10.55322/mdbakis.1201378

Seda KARABAŞ*
Prof. Dr. Ali Rıza Zafer SAYAR**

Bibliyografik Bilgiler

Karabaş, S., & Sayar A., R., Z., (2023). "Sermaye Piyasası Kurulu'nun Kurumsal Yönetim Tebliği Çerçevesinde Uyulması Zorunlu Kurumsal Yönetim İlkelerinin Uygulanabilirliği: Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Örneği" *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi* (Yıl: 2023, Sayı : 69, Sayfa : 169-182)
<https://doi.org/10.55322/mdbakis.1201378>

ÖZ

Dünya örnekleri ile kıyaslandığında sayıca oldukça fazla kooperatifin mevcut olduğu ülkemizde bu sayısal üstünlüğe rağmen kooperatifçilik ile ilgili bazı problemlerin olduğu görülmektedir. Özellikle yönetsel alanda yaşanan sıkıntıların kooperatiflerin gelişimini olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür. Türk Ticaret Kanunu ile düzenlenen kooperatifçilik konusunda son yıllarda yapılan çalışmalar kurumsal yönetim uygulamalarının yaşanan sorunların giderilmesinde etkili olacağı sonucunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmada ülkemizde kurumsal yönetime ilişkin düzenlemeler yapan Sermaye Piyasası Kurulu'nun Kurumsal Yönetim İlkeleri Tebliği çerçevesinde uyulması zorunlu kurumsal yönetim ilkelerinin uygulanabilirliği Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri örneği üzerinden incelenmiştir.

* Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi
0000-0001-9800-1164, sedkrbs@gmail.com

** Atılım Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Bölümü Öğretim Üyesi
0000-0002-2731-8209, zafer.sayar@atilim.edu.tr

Çalışma sonucunda ortaya çıkan en çarpıcı eksikler bağımsız üyelik konusunda ve komitelerin mevcut olmamasıdır. Yönetim kurullarında bağımsız üyeler bulunmamaktadır. Bağımsız üyelerin yönetim kurulunda yer almasının şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri açısından olumlu katkı sağlayacağı açıktır. Diğer yandan kurumsal yönetim, riskin erken saptanması, aday gösterme ve ücret komitelerinin tesis edilmesi için anasözleşmelerde çeşitli düzenlemelere gidilmesi hem yönetim hem de denetim açısından faydalı olacaktır. Kar amacı gütmek amacıyla ziyade üçüncü sektör olarak anılan alanlar gibi sosyal amaçlara hizmet eden kooperatifler açısından bakıldığında hesap verebilirlik ve şeffaflığı artıracak her uygulamanın ivedilikle hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Yönetim İlkeleri, Kooperatifçilik

Jel Kodları: M14, M40

APPLICABILITY OF CORPORATE GOVERNANCE PRINCIPLES TO BE FOLLOWED WITHIN THE FRAMEWORK OF THE CORPORATE GOVERNANCE COMMUNIQUE OF THE CAPITAL MARKETS BOARD OF TÜRKİYE: AN EXAMPLE OF AGRICULTURAL CREDIT COOPERATIVES OF TÜRKİYE

ABSTRACT

In this study, the applicability of corporate governance principles that must be complied within the framework of the Communiqué on Corporate Governance Principles of the Capital Markets Board, makes regulations on corporate governance in our country, was examined through the example of Agricultural Credit Cooperatives of Türkiye.

The most striking shortcomings revealed as a result of the study are the lack of independent membership and the absence of committees. There are no independent members on the boards of directors. It is clear that the presence of independent members on the board of directors will make a positive contribution in terms of transparency and accountability principles. On the other hand, corporate governance, early detection of risk, nomination and establishment of remuneration committees for the establishment of various arrangements in the articles of association will be beneficial both from the point of view of management and audit. From the point of view of cooperatives that serve social purposes, such as areas referred to as the third sector rather than for profit, every application that will increase accountability and transparency should be implemented as a matter of urgency.

Keywords: Corporate Governance Principles, Cooperatives

Jel Codes: M14, M40

1. GİRİŞ

Küreselleşmenin oldukça ivmelendiği günümüzde öne çıkan en önemli kavramlardan biri iletişimdir. İletişim pek çok alanda olduğu gibi yönetim alanında da kendini göstermektedir. Çalışmada ele alacağımız başlıklardan biri olan kurumsal yönetim pek çok çalışmada karşımıza kurumsal yönetim olarak da çıkmaktadır. Çünkü artık kurumlar tüm paydaşlara karşı sorumlu oldukları bir düzenin parçası olarak varlıklarını sürdürmektedir. Yönetimi ve yönetişimi ayırabileceğimiz temel nokta da burasıdır. Yönetimde hiyerarşik bir yapının daha baskın olduğu gözlenirken, yönetişimde çevre, sosyal sorumluluklar, çalışanlar, hissedarlar, yöneticiler gibi özetle tüm paydaşların sürece dahil olması ve tüm paydaşların çıkarlarının gözetilmesi söz konusudur.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kurumsal yönetim kavramı

Yakın tarihe baktığımızda 1990lı yıllarda “*corporate governance*” kavramı hayatımıza girmiş ve Türkçe’ye kurumsal yönetim olarak çevrilmiştir. Kurumsal yönetim kavramından da önce aslında “*good governance*” kavramı Dünya Bankası’nın yayımladığı raporda ülkelerin ekonomik ve sosyal kaynaklarının yönetiminde gücün kullanılma şekli olarak yerini almıştır (Bostancı vd., 2018). Good governance kavramının temelinde yer alan (şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılımıcılık gibi) ilkelerden hareketle iyi yönetim algısının ülkeler boyutundan çıkarak şirketler boyutunda değerlendirilmesiyle günümüzde mevcut olan kurumsal yönetim kavramının çerçevesi çizilmeye başlanmıştır.

Kurumsal yönetimin hayatımıza girişi yaşanan ekonomik krizler ve çeşitli skandallar vasıtasıyla olduğu için yapılan tanımlamalar genellikle problem doğuran alanlardaki iyileştirmelere yönelik ortaya çıkmaktadır. Pek çok tanımda görebileceğimiz vekalet sorununun altının çizildiğini görmekteyiz. Genel bir bakış açısıyla kurumsal yönetimi tüm paydaşlar arasındaki ilişkinin belirli ilkeler çerçevesinde düzenlemesi olarak ifade edebiliriz. İşletme özelinde değerlendirdiğimizde kurumsal yönetimin amacının işletmenin finansal durumuna ilişkin açıklamaların zamanında ve doğru yapılması, hissedarların çıkarlarının gözetilmesini hedeflediğini söyleyebiliriz (Şen, 2017).

Adam Smith’in Milletlerin Zenginliği (1723) isimli kitabında ifade ettiği üzere yöneticilerin idare ettikleri parayı kendilerinininki gibi gözetmelerini beklemek gerçekçi bir yaklaşım değildir. Nitekim kurumsal yönetimin ortaya çıkması ve önem kazanması da bu bağlamda olmuştur. Büyük Buhran (1929) sonrası yaşanan güvensizlik ortamı, Berthelem Steel skandalı (1929), Kreuger Toll skandalı (1932), Penn Central’ın iflası (1970), daha yakın tarihte yaşanan Enron’un iflası (2001) olayların temelinde kötü yönetim, doğru olmayan finansal tablolar, kamuya açıklanan bilgilerin doğru olmaması, muhasebe hileleri, yönetimin aşırı maaşları gibi başlıklar karşımıza çıkmaktadır.

Yaşanan her bir olumsuz durumun ardından yeniden yapılandırılmak suretiyle bugünkü şekline ulaşan süreçte OECD kurumsal yönetim ilkeleri ülkeler tarafından referans alınmak suretiyle evrensel bir boyuta ulaşmıştır. İlk olarak 1999’da yayımlanan ilkeler 2015 yılında revize edilerek G20/OECD Kurumsal Yönetim İlkeleri adını almıştır. Kurumsal yönetim adillik, şeffaflık, hesap verebilirlik ve sorumluluk olmak üzere dört ilke ile açıklanmaktadır.

2.2. Sermaye Piyasası Kurulu ve Türkiye’de kurumsal yönetim

Ülkemizde kurumsal yönetim ilkelerine yönelik düzenlemelere baktığımızda ilk harekete geçen kurum TÜSİAD olmuş ve OECD ilkelerini tercüme etmek suretiyle bir çalışma grubu oluşturmuştur. Daha sonra Sermaye Piyasası Kurulu 2003’te kurumsal yönetim ilkelerini açıklayarak “*Uy ya da Açıkla*” prensibini benimsediğini açıklamıştır. Söz konusu ilkelerin yasal bir dayanağa oturtulması için SPK’ya kurumsal yönetim ilkelerinin düzenlenmesi yetkisi verilmiştir. Türk Ticaret Kanunu’nun Kurumsal Yönetim İlkeleri maddesi ile de SPK halka açık şirketler ve anonim şirketlerde kurumsal yönetim ilkeleri ve uyum derecelendirilmesi konusundan tek yetkili kurum haline gelmiştir.

Kooperatifler halka açık şirketler ve anonim şirketleri gibi SPK mevzuatına tabi olmasa da kurumsal yönetim ilkelerine ilişkin düzenlemelerde SPK’nın tekel bir konumda olması nedeniyle, bu çalışmada ilkelerin uygulanabilirliğinin incelenmesi SPK’nın Kurumsal Yönetim İlkeleri Tebliği çerçevesinde yapılacaktır.

2.3. Kurumsal yönetim ilkeleri

Kurumsal yönetimin üzerine inşa edildiği dört ilkeyi birbirinden ayrı ayrı değil aksine birbirini tamamlayan nitelikleri nedeniyle bir bütün olarak değerlendirmemiz gerekir. Nitekim adillik ya da şeffaflıkla ilgili uygulamalar doğrudan diğer bir ilke olan sorumluluğu da etkilemektedir. Örneğin bir şirket kamuyu bilgilendirerek aynı zamanda hem şeffaflık hem de hesap verebilirlik ilkesini gerçekleştirmiş olmaktadır.

TÜSİAD 2002’de kurumsal yönetim ilkelerini 2015 yılında revize edilen OECD ilkeleri doğrultusunda eşleştirmiştir (Telçeken, 2021).

Tablo 1. Kurumsal Yönetim İlkeleri Çerçevesinde Kurumsal Yönetim En İyi Uygulama Kodu ve OECD Kurumsal Yönetim İlkelerinin Karşılaştırması

Kurumsal Yönetim İlkeleri	Kurumsal Yönetim En İyi Uygulama Kodu: Yönetim Kurulunun Yapısı ve İşleyişi	OECD Kurumsal Yönetim İlkeleri
Şeffaflık	Madde 3, 10, 12, 13, 15	Madde 4: Kamuoyuna Açıklama Yapma ve Şeffaflık
Hesap verebilirlik	Madde 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14	Madde 5: Yönetim Kurulunun Sorumlulukları
Sorumluluk	Madde 1, 4, 13	Madde 3: Kurumsal Yönetimde Doğrudan Çıkar Sahiplerinin Rolü
Adillik	Madde 4, 15	Madde 1: Hissedarların Hakları Madde 2: Hissedarların Adil Muamele Görmesi

Kaynak: TÜSİAD, 2002, s.35

Adillik ilkesi yönetimde tüm hak sahiplerinin eşit davranılması durumudur. Türk Ticaret Kanunu'nda da bu durum karşımıza eşit işlem ilkesi olarak çıkmaktadır. Bu ilke kapsamında tüm paylara eşit muamele edilir, hakkaniyet ile tüm hakların korunması sağlanmaktadır. OECD kurumsal yönetim ilkelerinde de hissedarların hakları ve hissedarların adil muamele görmesi olarak ifade edilmektedir (Tablo 1). SPK adillik kavramını pay sahipleri ifadesine ek olarak menfaat sahipleri ifadesini de dahil ederek tanımlamaktadır.

Kurumsal yönetim menfaat çatışmasının önüne geçmek ve vekalet sorunlarını çözmek için adillik ilkesi kapsamında özellikle halka açık anonim ortaklıklarda yönetim kurulunun pay sahiplerine karşı sorumluluklarında özenli davranmaları beklenmektedir (Eminoğlu, 2014). Bu bağlamda bakıldığında kooperatiflerin pay sahiplerinin menfaatlerinin de korunması açısından adillik ilkesi gereği yapılan uygulamalara hassasiyetle uyulması önem arz etmektedir. Örneğimiz üzerinden baktığımızda bir çiftçi kuruluşu olarak tüm ülke geneline yaygın durumda olan 800.000'den fazla çiftçi ortağının sermayesi ve emeğiyle varlığını sürdüren Tarım Kredi Kooperatifleri'nde adillik ilkesinin ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

İktisadi hayatta sermayenin kullanımında ve dolaşımında en önemli kavramlardan biri güvendir. Finansal piyasalarda güvenin tesis edilebilmesi şeffaflık vasıtasıyla olmaktadır. Türk Ticaret Kanunu'nda şeffaflık kavramı genellikle kamuyu aydınlatma olarak ifade edilmektedir. Ticari sır niteliği taşıyan bilgiler dışında finansal olmayan ve finansal bilgilerin zamanında, doğru ve ulaşılabilir şekilde kamuya duyurulması hem paydaşlar hem de yatırımcılar açısından önemlidir. Açıklanacak finansal bilgilere ilişkin çerçeveler de yine mevzuatla çizilmiştir. Şeffaflık ilkesine yine örneğimiz üzerinden baktığımızda SPK mevzuatına tabi olan işletmeler gibi Tarım Kredi Kooperatifleri de yıllık olarak yayınladığı faaliyet raporlarında finansal ve finansal olmayan bilgileri paydaşları ve kamu ile paylaşmaktadır.

Kurumsal Yönetim En İyi Uygulama Kodu kapsamında yönetim kurulunun sorumlulukları ile eşleştirilen hesap verebilirlik ilkesi işletmenin menfaat sahiplerine hesap verebilmesini, bilgilerin doğrulanabilirliğinin sağlanmasını içermektedir (Dinç & Abdioğlu, 2009). Pay sahipleri ile yönetimin farklı olması durumu hesap verebilirlik ilkesinin önemini daha da artırmaktadır. Vekalet ilişkisi ile yönetim görevini yürütenlerin hesap verme yükümlülükleri vardır. Yapılan işlemlerin gerekçeli olarak açıklanması konusu bir denetim mekanizmasını da zorunlu kılmaktadır. İşletmelerde denetim fonksiyonunu tesis için iç denetim ve bağımsız denetim faaliyetleri yürütülmektedir. Zorunlu ilkeler arasında da yer alan genel kurul esasları bu ilkenin gereklerini sağlamaya yönelik olarak oluşturulmuştur. Yine örneğimiz olan Tarım Kredi Kooperatifleri'ne hesap verebilirlik ilkesi bağlamında baktığımızda denetim faaliyetlerini merkez birliğine bağlı müfettişler ve bölge birliklerine bağlı kontrolörler yürütmektedir (Uysal & Acar, 2020). Kurum, Rehberlik ve Teftiş Kurulu tarafından yapılan iç denetim faaliyetlerinin yanı sıra bağımsız bir denetim firması tarafından da her yıl denetlenmektedir. Ayrıca genel kurul ile seçilen denetim kurulu ile yönetim kurulu faaliyetlerini denetleyen bir mekanizmaya sahiptir.

Kurumsal yönetim ilkelerinden sorumluluk ilkesi daha önce de değindiğimiz tüm paydaşları ilgilendiren, yönetim sürecinde meydana gelen değerler toplum kurallarına, kanunlara uygunluğunu kapsamaktadır. Sorumluluk kavramı sadece yönetim kurulunun hissedarlara olan sorumluluğu ile sınırlı tutulmayarak sosyal ve ahlaki bir takım yükümlülükleri de içermektedir. Şeffaflık ilkesinde bahsettiğimiz finansal

olmayan bilgiler sorumluluk kavramıyla da ilişkilidir. Özellikle günümüzde çevresel duyarlılığın artması ile iklim değişikliği, karbon ayak izi, sürdürülebilirlik kavramlarıyla sorumluluk ilkesinin kapsamı genişlemektedir.

2.4. Kooperatifçilik kavramı ve kooperatifçilik ilkeleri

Kelime anlamı itibariyle baktığımızda iş birliğine dayalı, karşılıklı yardımlaşmaya dayalı kurulan ekonomik ve sosyal organizasyon olarak tanımlanan kooperatif kelimesi farklı kültür ve toplumlarda aynı anlamda kullanılan evrensel bir tanıma sahip hale gelmiştir (Yalçın & Çetin, 2021).

Ülkemizde 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu 1969 yılında yürürlüğe girmiş olsa da kooperatif kültürünün temelleri Osmanlı dönemine kadar uzanmaktadır. Ahilik, lonca teşkilatı gibi yapılanmalarla aslında kültürümüz kooperatifçiliğe çok da uzak olmayan uygulamaları içermektedir. Kooperatifler Kanunu'nda "*Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını iş gücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklar*" olarak tanımlanmaktadır. Türkiye kooperatif sayısı bakımından Avrupa Birliği içerisinde en yüksek sayıya sahip olan ikinci ülke konumundadır (Gürkan, 2019).

Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) kooperatifleri tüketici kooperatifleri, üretici kooperatifleri ve işçi kooperatifleri olmak üzere sınıflandırmaktadır. Örneğimizin yer aldığı tarımsal kooperatifler üretici kooperatifler sınıfında yer almaktadır. ICA, kooperatifleri kar elde etme amacını taşıyan diğer işletmelerden ayıran değerler üzerine kurulu yedi kooperatifçilik ilkesi tespit etmiştir. Bu değerleri iş birliği, kendi kendine sorumluluk, demokراسi, eşitlik, adalet, dürüstlük ve dayanışma olarak sıralayabiliriz.

Kooperatifçilik ilkeleri; gönüllü ve herkese açık ortaklık, ortaklar tarafından gerçekleştirilen demokratik denetim, ortakların ekonomik katılımı, özerklik ve bağımsızlık, eğitim öğrenim ve bilgilendirme, kooperatifler arası iş birliği ve topluma karşı sorumlu olmadır. Kooperatifçilik ilkelerine baktığımızda kolaylıkla kurumsal yönetim ilkeleri ile ilişkilendirilebileceği görülmektedir. Dünyada artık "*Üçüncü Sektör*" adı altında kar amacı gütmeyen, gönüllülük esaslı, toplumsal hassasiyetleri bünyesinde barındıran yapılanmaların içerisinde değerlendirebileceğimiz kooperatiflerin gerçekten iyi yönetimi oldukça önemlidir.

Son dönemde Türkiye'deki kooperatiflerde kurumsal yönetimin uygulanabilirliğine ilişkin yapılan çalışmalarda, kurumsal yönetim uygulamalarının kooperatifçiliğin gelişimi, performansının artması ve yönetsel sorunların çözümü açısından olumlu etkiler yaptığı görülmektedir. Gürkan (2019) çalışması ile Kooperatifler Kanununun kurumsal yönetim ilkelerinden eşitlik ilkesi kapsamında yapılan düzenlemelerin yeterli olduğunu tespit ederken, şeffaflık ilkesi kapsamında bir takım eksiklerin olduğundan bahsetmektedir. Kurumsal yönetim uygulamalarındaki artış ülkemizde kooperatifleri sayı, iş hacmi ve üye sayısı açısından yukarılara taşıyacaktır (Gürkan, 2019). Kara ve Genç (2021), kooperatiflerde yaşanan yönetsel sorunların niteliksel büyüme için engel teşkil ettiği ve kurumsal yönetim uygulamalarının bir çözüm olarak değerlendirilebileceğinden bahsetmektedir.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

3.1. Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri

Tarımsal amaçlı kooperatifleşme hareketi ülkemizde bugünkü anlamda 1863 yılında Mithat Paşa tarafından Niş Valiliği sırasında Pirot Kasabası'nda kurulan “*Memleket Sandıkları*” ile başlamıştır. Memleket Sandıkları kuruldukları dönemde yabancı bankaların uyguladıkları yüksek faiz oranlarından etkilenen çiftçilere devlet desteği sağlanması amacıyla milli bankacılığın ilk örneği olarak ortaya çıkmıştır. 29 maddeden oluşan bir nizamname düzenlenerek çiftçilere devlete ait boş arazilerde imece usulü ile ürün ekimi yaptırılarak, elde edilen ürünlerin satılmasıyla memleket sandıklarına sermaye sağlanmıştır. Bu sermaye ile çiftçilerin kredi ihtiyaçlarının giderilmesi amaçlanmıştır. Ancak uygulamada yaşanan çeşitli sorunlar nedeniyle Memleket Sandıkları'nın yerini Menafi Sandıkları almıştır. 1888 Yılında Ziraat Bankası kurularak bu ihtiyacın karşılanması yoluna gidilmiştir.

Cumhuriyet sonrası dönemde kooperatifçiliğe önem verilerek çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Kronolojik sırayla 1924 yılında çıkarılan 498 Sayılı İtibari Zirai Birlikler Kanunu, 1929 yılında yayımlanan 1470 Sayılı Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu, 1935 yılında yürürlüğe konulan 2836 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu çıkarılmıştır.

1936 Yılında Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1 numaralı ortağı olduğu Tekir Çiftliği Tarım Kredi Kooperatifi'nin kurulmasıyla kurumsallaşma adına önemli bir adım atılmıştır. 1972 yılında 1581 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu yürürlüğe girmesinin ardından Tarım Kredi Kooperatifleri 1977 yılında Merkez Birliği kurulmasıyla ve Ziraat Bankasından bağımsız hale gelmiştir.

Merkez Birliği'nin kurulmasıyla Tarım Kredi Kooperatifleri dikey yapılanmasını tamamlamıştır. 1581 Sayılı kanuna göre Tarım Kredi Kooperatifleri değişir ortaklı, değişir sermayeli, sınırlı sorumlu, tüzel kişiliği olan süresiz kooperatifler olarak tanımlanmıştır. İlerleyen dönemlerde ülkedeki ekonomik, sosyal koşullar ve genişleyen kurumun ihtiyaçları doğrultusunda bazı düzenlemeler yapılmıştır. Son olarak 2005 yılında 5330 Sayılı Kanun ile 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu son halini almış ve kooperatifler daha demokratik hale gelmiş, kooperatifler arası dayanışma ilkesi ilk kez yasal düzenleme altına alınmıştır. Bu düzenlemeyle genel kurul süreleri, finansman kaynakları ve denetçi sayısı, merkez birliği yönetim kurulu üyelerinin ücretleri, yönetim kurulu üyeleri ve denetçilerin görevlerine son verilmesi ve denetçiliğe atama yapılması gibi kurumsal yönetim uygulamalarının da temelleri atılmıştır.

3.2. Tarım Kredi Kooperatiflerinde kurumsal yönetim ilkelerinin uygulanabilirliği

Sermaye Piyasası Kurulu'nun Kurumsal Yönetim Tebliğinde uyulması zorunlu olan ve zorunlu olmayan ancak “*Uy ya da Açıkla*” esasına tabi toplam 97 ilke bulunmaktadır. İlkeler pay sahipleri, kamuyu aydınlatma ve şeffaflık, menfaat sahipleri, yönetim kurulu olmak üzere 4 alt başlığa ayrılmaktadır. Bu alt başlıklardan pay sahipliğinde yer alan 24 ilkedен 4 tanesi, yönetim kurulunda yer alan 45 ilkedен 20 tanesi anılan tebliğde uyulması zorunlu tutulan ilkeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tebliğde yer alan 97 ilkeye genel olarak 4 alt başlık bağlamında baktığımızda; Tarım Kredi Kooperatifleri mevzuatının temelini oluşturan 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu ve 1581 Sayılı Tarım Kredi

Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ve bunların çizdiği çerçeve doğrultusunda hazırlanmış olan Kooperatifler, Bölge Birlikleri ve Merkez Birliği anasözleşmeleri bu ilkelere uygun düzenlemeler içermektedir. Türk Ticaret Kanunu ile düzenlenen kooperatifçiliğe ilişkin maddeler de kurumsal yönetimin uygulanabilirliğini sağlayacak bir mevzuat oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu'nun kazanç paylaşımı, gelir gider farklarına ilişkin bilgi edinilmesi, paydaşların bilgi edinme hakkının hiçbir suretle kısıtlanmaması konularını içeren 23. ve 24. maddeleri kurumsal yönetim ilkelerinden eşitlik ilkesi hükümleriyle paralellik göstermektedir. Gelir-gider farklarının dağıtımı, yıllık çalışma raporu, bilanço ile denetçiler raporunu içeren faaliyet raporu genel kuruldan en az iki gün önce, ortak bölge birliklerinde, bilgi edinilmesini teminen temsilcilerin incelemesine sunulur (Merkez Birliği Anasözleşmesi, madde 19). Anasözleşmeler ile hüküm altına alınan her ortağın bir oy hakkı olması, genel kurula katılma ve oy kullanma, yönetim kurulu üyelerini seçme hakları da yine eşitlik ilkesi hükümlerinin uygulanabilirliğinin göstergelerindedir. 1581 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanununun 4, 5 ve 6. maddelerinde yönetim kurulu, yönetim ve denetçilerle ilgili aytıntılı düzenlemeler yapılmaktadır. Ayrıca konuya ilişkin düzenlemeler için örnek ana sözleşmenin hazırlanması hususu da yer almaktadır.

Kamuyu aydınlatma ve şeffaflık alt başlığında yer alan kurumsal internet sitesi ve faaliyet raporuna ilişkin uygulamalara baktığımızda Tarım Kredi Kooperatifleri pay sahipleri arasında bilgi asimetrisini azaltmak ve tüm paydaşlara bilgi vermek amacıyla düzenli olarak yıllık faaliyet raporlarını, iştirak şirketlerini de kapsayacak şekilde internet sitesinde paylaşmaktadır.

Kurumsal yapı, faaliyetler, yönetsel hedef ve açıklamalara ilişkin bilgiler kurumun internet sitesinde yer almaktadır. Kooperatifler Kanunu şeffaflık alt başlığının tüm ilkelerini düzenlememiştir. Kanunda yönetim kurulunun ve gelir gider farklarının açıklanması konusuna ilişkin düzenlemeler yer almaktadır. Tarım Kredi Kooperatifi mevzuatı açısından bakıldığında şeffaflık ilkesi kapsamındaki en önemli uygulamalardan biri bağımsız denetim mekanizmasıdır. Tarım Kredi Kooperatifleri'nde iç denetimin yanında bağımsız denetim uygulaması da yapılmaktadır. Ayrıca üst kuruluş olan Merkez Birliği ilgili bakanlığın denetimine de tabidir.

Menfaat sahipleri alt başlığında yer alan menfaat sahiplerine ilişkin politika, menfaat sahiplerinin yönetime katılımının desteklenmesi, insan kaynakları politikası, müşteri ve tedarikçilerle ilişkiler, etik kurullar ve sosyal sorumluluk konularındaki ilkeler yer almaktadır. İyi ve sürdürülebilir bir yönetimin sağlanmasına yönelik ilkeler bu başlık altında toplanmaktadır. Bu noktayı aynı zamanda kooperatifçilik ilkeleri arasında yer alan eğitim öğrenim ve bilgilendirme, topluma karşı sorumlu olma açılarından değerlendirebiliriz. Tarım Kredi Kooperatifleri bulunduğu bölgelerde yaşayan çiftçilerin sorunlarına eğilerek çeşitli eğitim faaliyetleriyle bilinçli tarım ve üretim sürecine destek vermektedir. Diğer yandan üreticiyi koruyacak üretim modelleri (sözleşmeli üretim, ürün alımı vb.) benimseyerek toplumsal yarar gözeten uygulamaları hayata geçirmektedir. Tarım Kredi Kooperatifleri gibi sayıca fazla ortağın olduğu bir yapıda demokratik yönetim ve hesap verme yükümlülüğü önem arz etmektedir. Hem Tarım Kredi Kooperatifleri'nin ortağı hem de doğrudan hizmet edilen kesimin Türk çiftçilerinden oluşması iyi yönetim uygulamasının önem derecesini artırmaktadır.

3.3. Zorunlu ilkelere uyum düzeyinin değerlendirilmesi

Çalışmada üzerinde duracağımız SPK'nın Kurumsal Yönetim Tebliği çerçevesinde uyulması zorunlu kurumsal yönetim ilkeler; pay sahipliği ve yönetim kurulu alt başlıklarında yer alan 24 ilkeden meydana gelmektedir. Bu 24 ilkenin 4 tanesi pay sahipliği alt başlığında, 20 tanesi de yönetim kurulu alt başlığında yer almaktadır.

Tarım Kredi Kooperatifleri'nin SPK mevzuatına tabi olma zorunluluğu olan bir anonim şirketi olması ve Türk Ticaret Kanunu ile düzenlenmesi nedeniyle çalışmada sadece kavramsal bir uyum düzeyi incelemesi hedeflenmiştir. Bu nedenle ilkeler arasından Kamu Aydınlatma Platformu'na açıklama zorunluluğu içeren ilkeler ilgisiz kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra ilgisiz olarak sınıflandırılan ilkelerden birbirleriyle ilintili olanlar da ayıklanarak puanlama yapılmıştır. Pay sahipliği alt başlığında yer alan 1.3.9 sayılı ilke, yönetim kurulu alt başlığında ise 4.2.6, 4.3.4, 4.3.5, 4.3.6, 4.3.7, 4.3.8, 4.5.2, 4.5.4, 4.5.10, 4.5.11, 4.5.12, 4.5.13, 4.6.3 numaralı ilkeler ilgisiz olarak değerlendirilmiştir. Uyumu karşılayan ilkeler 2 puan, kısmi olarak karşılayanlar 1 puan ve karşılamayanlar 0 puan olarak hesaplanmıştır.

Tablo 2. Tarım Kredi Kooperatiflerinin SPK Mevzuatına Tabi Olma Konusundaki Kavramsal Uyum Düzeyi İncelemesi

PAY SAHİPLİĞİ		YÖNETİM KURULU										
1.3 (Maks. Puan 6)		4.2-4.3-4.5-4.6 (Maks. Puan 14)										
1.3.1	2	4.2.6	i	4.3.4	i	4.3.8	i	4.5.4	i	4.5.12	i	
1.3.5	1	4.3.1	2	4.3.5	i	4.5.1	1	4.5.9	2	4.5.13	i	
1.3.6	1	4.3.2	2	4.3.6	i	4.5.2	i	4.5.10	i	4.6.2	1	
1.3.9	i	4.3.3	0	4.3.7	i	4.5.3	1	4.5.11	i	4.6.3	i	
To- plam	4										Toplam	9

i: ilgisiz

Yukarıda açıklanan yöntem doğrultusunda pay sahipliği alt başlığında yer alan zorunlu 4 ilkeden 1 tanesi ilgisiz olarak değerlendirildiğinden kalan 3 ilke üzerinden uyum düzeyi yüzde 67 olarak hesaplanmıştır. Yönetim kurulu alt başlığında yer alan 20 ilkeden 13 tanesi ilgisiz olarak değerlendirildiğinden kalan 7 ilke üzerinden uyum düzeyi yüzde 64 olarak hesaplanmıştır.

Pay sahipliği alt başlığındaki 1.3 genel kurul başlığında yer alan ilkelerin Tarım Kredi Kooperatifleri merkez birliği anasözleşmesi ile ayrıntılı olarak düzenlendiği görülmektedir (madde 16-22 Genel Kurul, madde 23-29 Yönetim Kurulu). Genel kurul toplantı ilanı ve usulleri, hissedarların katılımı başlıkları Türk Ticaret Kanunu ve SPK tebliğine uygun olarak düzenlenmektedir. Üst kurul temsilcilerinin se-

çilme usulü ile hissedarların yönetime katılımı tabandan yukarıya doğru adil ve demokratik şekilde sağlanmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Üst Kurul Temsilcilerinin Seçilme Usulü ile Hissedarların Yönetime Katılımı

Pay sahipliği alt başlığında yer alan 1.3.5 numaralı ilkede belirtildiği üzere genel kurul toplantısında, gündemde yer alan konuların tarafsız ve ayrıntılı bir şekilde, açık ve anlaşılabilir bir yöntemle aktarılmasına özen gösterilirken, yatırımcı ilişkileri bölümünün mevzuatta karşılığı bulunmadığından bu ilke kısmi olarak değerlendirilmiştir.

Yönetim kurulu alt başlığında yer alan 4.2.6 numaralı ilkede düzenlenen yönetim kurulu başkanı ve icra başkanı/genel müdürün aynı kişi olmasına karar verilmesi durumunun gerekçesi ile birlikte KAP'ta açıklanması ilgisiz olarak değerlendirilmiştir. Ancak Tarım Kredi Kooperatifleri mevzuatında yönetim kurulu başkanı ve genel müdürlüğün ayrı olarak düzenlendiği görülmektedir. Bu durum 1581 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu madde 5 ile “...Merkez Birliğinde Genel Müdür ve genel müdür yardımcıları, bölge birliklerinde bölge müdürleri ve kooperatiflerde müdürler Merkez Birliği Yönetim Kurulu tarafından atanır.” şeklinde düzenlenmiştir.

Yönetim kurulu alt başlığında yer alan 4.3 yönetim kurulunun yapısına ilişkin ilkelerdeki bağımsız üyelik kavramının Tarım Kredi Kooperatifleri mevzuatında karşılığı bulunmamaktadır. Bağımsız üye kavramı merkez birliği denetim kurulu üyelerinden birinin ilgili bakanlık tarafından atama yöntemi ile görevlendirilmesinde karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu SPK'nın ilgili maddesinde anılan gereklilikleri sağlamamaktadır. 4.3.3 numaralı ilkede yer alan bağımsız üyelik karşılanmıyor olarak değerlendirildi-

ğinden, diğer ilkelerde bağımsız üyelikle ilişkili olanlar hesaplamada ilgisiz olarak değerlendirilmiştir. 4.5 yönetim kurulu bünyesinde oluşturulan komitelere ilişkin ilkeler en çok eksikliğin bulunduğu kısımdır. 4.5.1 numaralı ilkede sayılan denetimden sorumlu, riskin erken saptanması, kurumsal yönetim, aday gösterme ve ücret komiteleri Tarım Kredi Kooperatifleri mevzuatında düzenlenmemiş olduğundan, komitelerin görevlerini ve amaçlarını açıklayan 4.5.10, 4.5.11, 4.5.12 ve 4.5.13 numaralı ilkeler hesaplamada ilgisiz olarak değerlendirilmiştir.

Tarım Kredi Kooperatifleri'nde denetim mekanizması olarak, denetim kurulu Merkez Birliği Anasözleşmesi madde 30/B'de "*Genel kurul, dört yıl için temsilciler arasından veya dışarıdan, iki asil ve iki yedek denetçi seçer. Dışarıdan seçilecek denetçilerin ortak olması ve denetçiliğe seçilme şartlarını taşıması gerekir. Seçimlerde en çok oyu alan iki kişi asil, diğer iki kişi de yedek denetçi olur. Denetçiler değişik bölgeleri temsil edecek şekilde seçilir. Oyların eşit olması halinde aralarında kur'a çekilir. Ayrıca bir denetçi de ilgili bakanlık tarafından atama yoluyla görevlendirilir.*" şeklinde düzenlenmiştir. Ancak SPK'nın düzenlediği denetim komitesi Tarım Kredi Kooperatifleri'ndeki denetim kurulundan farklı bir yapıdır. Yönetim kuruluna bağlı olarak görev yapan komitenin amacı şirketin muhasebe sisteminin, finansal bilgilerin denetimi ile kamuya açıklanmasının ve iç kontrol sisteminin işleyişinin ve etkinliğinin gözetimini sağlamaktır. Komite ihtiyaç duyulduğundan yılda dört toplantıdan az olmamak üzere toplanarak görevini yerine getirmektedir.

Yönetim kurulu alt başlığında 4.6 yönetim kurulu üyelerine ve idari sorumluluğu bulunan yöneticilere sağlanan mali haklar başlığında yer alan 4.6.2 numaralı ilkede yönetim kurulu üyeleri ve idari sorumluluğu bulunan yöneticilerin ücretlendirmelerine ilişkin esaslarla ilgili bir takım düzenlemeler bulunmaktadır. Bu ilkede ücretlendirme esaslarının yazılı hale getirilerek genel kurulda değerlendirilmesi ve internet sitesinde yer alması gerekliliği mevcuttur. Tarım Kredi Kooperatifleri mevzuatı açısından baktığımızda kısmi bir uyumdan söz konusudur. Merkez Birliği Anasözleşmesi madde 29 yönetim kurulu üyelerinin ücretini düzenlemektedir. Ancak idari sorumluluğu olan yöneticilerin ücretlendirilmesi ile ilgili bir husus bulunmamaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Pay sahipliği alt başlığında yer alan yatırımcı ilişkileri bölümünün tesis edilerek genel kurul toplantısı sırasında sorulan tüm sorular ile bu sorulara verilen cevapların internet sitesinden kamuya duyurulması hissedarlar açısından bilgi asimetrisini azaltırken, aynı zamanda şeffaflığın artmasında olumlu etki yapabilecek bir uygulama olacaktır. Menfaat sahiplerinin haklarının kapsamının genişletilmesi ve çeşitlendirilmesine hizmet eden (Öcal, 2021) yatırımcı ilişkileri bölümü Tarım Kredi Kooperatifi açısından değerlendirilerek bu bölümün tesis edilip edilemeyeceği tespit edilebilir.

Yönetim kuruluna ilişkin ilkelerdeki en önemli eksiklik bağımsız üyelik konusunda karşımıza çıkmaktadır. Tarım Kredi Kooperatifleri'nin yönetim kurullarına baktığımızda birim kooperatiflerde kayıtlı ortakların genel kurullarda yaptıkları seçimlerle göreve gelen 5 yönetim kurulu üyesi arasında bağımsız üye bulunmamaktadır. Aynı durum bölge birlikleri ve merkez birliği için de geçerlidir. Bu noktada gerek birim kooperatiflerin gerekse üst birlik yönetim kurullarına bağımsız üye atanması hususunda çalışma yapılabilir. Kooperatifler için bağımsız üye atamasını üst kuruluş olan bölge birliği, bölge birlikleri için merkez birliği, merkez birliği için ise bakanlığın yapacağı şekilde bir düzenleme yapılabilir. Bağımsız

üyelerin yönetim kurulunda yer almasının şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri açısından olumlu katkı sağlayacağı açıktır. Ayrıca üst kuruluşun atayacağı ve diğer üyelere nazaran daha deneyimli, eğitimli bağımsız üyelerin performans açısından yararlı olabileceği, bağımsız yönetim kurulu üyelerinin varlığının etkin bir izleme danışma mekanizması oluşturacağı (Kadioğlu, 2021) göz önünde bulundurulmalıdır.

Çalışma sonucunda ortaya çıkan en çarpıcı eksiklik yönetim kurulu alt başlığında yer alan komitelerin mevcut olmamasıdır. 4.5.1 numaralı ilkede sayılan kurumsal yönetim, riskin erken saptanması, aday gösterme ve ücret komitelerinin tesis edilmesi için anasözleşmelerde çeşitli düzenlemelere gidilmesi hem yönetim hem de denetim açısından faydalı olacaktır. SPK tarafından 2012 de yazılı hale getirilen kurumsal yönetim komitesi ile şirketlerin Sermaye Piyasası mevzuatına uygun olarak kurumsal yönetim ilkelerine uyulup uyulmadığının kontrolü, uygulanmadığı durumlarda gerekçelerinin tespiti, yönetim kuruluna iyileştirici tavsiyelerde bulunulması ve SPK'nın ilgili Tebliği kapsamında aday gösterme komitesi, riskin erken saptanması komitesi ve ücret komitesinin görevlerini yerine getirmek üzere kurulmuştur (Kurumsal Yönetim Komitesi Çalışma Esasları, 2012). Tarım Kredi Kooperatifleri açısından değerlendirecek olursak iyi yönetimin sağlanması için mevzuatında pek çok çalışmanın zaten mevcut olduğu ve uygulanabilirliğe ilişkin yapılan çalışmalarda elverişli mevzuatın bulunduğu göz önüne alındığında kurumsal yönetim ilkelerine uygunluğun kontrolü için kurulacak komite kurum açısından faydalı olacaktır. Anılan diğer komitelerin tesisi için önemli olan kurumsal yönetim komitesi etkin bir uygulama ile kurumu finansman açısından, hesap verebilirlik ve özellikle şeffaflık açısından daha iyi noktalara taşıyacaktır.

Şirketin uzun vadeli hedeflerini gözeterek yönetim kurulu ve üst düzey yönetimin ücretlendirmesine ilişkin öneriler sunmak ve bir takım performans ölçütleri belirlemek amacıyla tesis edilmesi hedeflenen ücret komitesi günümüz iktisadi hayatında önemli problemlerden biri olan vekalet probleminin çözümünde faydalı olacaktır. Nitekim kurumsal yönetimin ortaya çıkışını sağlayan skandallarda da önemli yer tutan ücret konusu bu komite ile şeffaflık kazanabilecektir. Tarım Kredi Kooperatifleri gibi geniş bir tabana yayılmış bir organizyonda, kurumun sosyal konumu da dikkate alındığında şeffaflığı artırabilecek ücret komitesinin tesis edilmesi önem arz etmektedir.

Tarım Kredi Kooperatifleri'nin yönetim kurulu seçim usulleri (Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Anasözleşmesi 23-24. maddeler) hissedarların tam katılım sağlamasını hedefleyen bir düzenlemedir. Ancak bu usulde yapılan seçimde yönetim kurulu üyelerinin yeterli eğitim ve tecrübeye sahip olmadığını söylemek mümkündür. Yönetim kuruluna uygun adayların saptanması, değerlendirilmesi ve eğitilmesi konularında şeffaf bir sistemin oluşturularak bu hususta strateji ve politikalar belirlenmesi, yönetim kurulunun yapısı ve verimliliği hakkında düzenli bir şekilde değerlendirmeler yaparak, yapılabilecek değişiklikler hakkında yönetim kuruluna tavsiyelerini sunmak, yönetim kurulu üyelerinin ve üst düzey yöneticilerin performans değerlendirilme ve kariyer planlaması konusundaki yaklaşım, ilke ve uygulamalarını belirlemek ve bunların gözetimini yapmak amaçları ile (Kurumsal Yönetim Komitesi Çalışma Esasları, 2012) SPK mevzuatında yer alan aday gösterme komitesi bu bağlamda Tarım Kredi Kooperatifleri'nde uygulanabilir durumda değildir. Ancak en azından en üst kuruluş düzeyinde bir aday belirleme komitesinin tesis edilmesi kurum açısından profesyonellik ve performansın artırılmasında fayda sağlayacaktır.

Son olarak SPK Kurumsal Yönetim Komitesi Çalışma Esasları'nda amaçları şirketin varlığını, gelişimini ve devamını tehlikeye düşürebilecek risklerin erken teşhisini yapmak, teşhis edilen riskler var ise bu risklerle ilgili gerekli önlemleri uygulamak ve riski yönetmek adına ilgili çalışmalar yapmak, risk yönetim sistemlerini yılda en az bir kez olmak üzere gözden geçirmek olarak tanımlanan riskin erken saptanması komitesi kurumun sürdürülebilir yönetimi açısından fayda sağlayacaktır. Diğer yandan risk odaklı bir yaklaşım iç denetim sürecini de daha yararlı hale getirecektir. Gerek denetim komitesi gerekse riskin erken saptanması komitesi özellikle kurum içindeki iç denetimin etkinliğini artıracaktır.

Kurumsal yönetime ilişkin uygulamaları yürütecek organ olan yönetim kurulunun iyi kurumsal yönetim için kritik bir öneme sahip olduğu açıkça görülmektedir. Kar amacı gütmek amacından ziyade üçüncü sektör olarak anılan alanlar gibi sosyal amaçlara hizmet eden kooperatifler açısından bakıldığında hesap verebilirlik ve şeffaflığı artıracak her uygulamanın ivedilikle hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Türk tarımını çevreye ve doğaya saygılı, sürdürülebilir en üretken sektör yapmak misyonuyla hareket eden ve Türkiye'nin tarımsal kredi ve girdi lideri, çiftçilerin sosyoekonomik güvencesi olmak vizyonu bulunan Tarım Kredi Kooperatifleri açısından kurumsal yönetim ilkelerinin uygulanması yararlı olacaktır. Halihazırda yüksek sayılabilecek düzeyde bir uyum saptansa da komitelerin eksikliği yönetim kurulu faaliyetlerinin etkinliğini azaltmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bostancı, F., Özbay, E., Telçeken, N., Yalçın, B. & Öcal, N. (2018). *Kurumsal yönetim: gelişimi, teorileri ve uygulamaları*. (Ed.) E. Kadioğlu. Gazi Kitabevi.
- Dinç, E. & Abdioğlu, H. (2009). işletmelerde kurumsal yönetim anlayışı ve muhasebe bilgi sistemi ilişkisi: İMKB-100 şirketleri üzerine ampirik bir araştırma, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 157-184. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/baunsobed/issue/50238/647989>
- Gürkan, S. (2019). Türkiye'deki kooperatiflerde kurumsal yönetim uygulamalarının uygulanabilirliği, *BJSS - Balkan Journal of Social Sciences*, 8(16), 157-167. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bsbd/issue/47296/574131>
- Kara, M. A. & Genç, K. Y. (2021). kooperatiflerde kurumsal yönetişimin uygulanabilirliğinin kurumsal yönetişim teorileri bağlamında tartışılması: teorik bir çerçeve, *R&S - Research Studies Anatolia Journal*, 4(4), 244-254. <https://doi.org/10.33723/rs.982232>
- SPK. (2022). Kurumsal yönetim komitesi çalışma esasları, <https://mevzuat.spk.gov.tr>
- TBMM. (1969). 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu, 10.05.1969 Tarih ve 13195 Sayılı Resmi Gazete, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.1163.pdf>
- TBMM. (1972). 1581 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu, 18.04.1972 Tarih ve 14172 Sayılı Resmi Gazete, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1581.pdf>
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2021). Kooperatifçilik ilkeleri, Esnaf Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/kooperatifler-hakkinda-bilgiler/kooperatifcilik-ilkeleri>
- Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri. (1972). Tarım Kredi Kooperatifi Anasözleşmesi, <https://www.tarimkredi.org.tr/media/1w3b33ha/koop-ana-sozlesme.pdf>
- Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri. (1972). Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Anasözleşmesi, <https://www.tarimkredi.org.tr/media/zl5j45cc/turkiye-tarim-kredi-kooperatifleri-merkez-birligi-ana-sozlesmesi.pdf>
- Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri. (1972). Tarım Kredi Kooperatifleri Bölge Birliği Anasözleşmesi, <https://www.tarimkredi.org.tr/media/hupposhl/tarim-kredi-kooperatifleri-bolge-birligi-ana-sozlesmesi.pdf>
- TÜSİAD (2002). Kurumsal yönetim en iyi uygulama kodu: yönetim kurulunun yapısı ve işleyişi, T/2002-12/336.
- Uysal, M. C. & Acar, D. (2020). Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri için kurumsal risk yönetimi ve iç denetim model önerisi, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(3), 698-708. <https://doi.org/10.33712/mana.736650>
- Yalçın, A. Z. & Çetin, H. (2021). *21. Yüzyılda Türkiye'de kooperatifçilik ve kalkınma üzerine bir değerlendirme*. Nobel Yayıncılık.